

ТРИПІЛЬСЬКА КУЛЬТУРА І МІФ ПРО СОНЦЕСЯЙНУ АРАТТУ

Тисячоліттями міфи творилися у народній свідомості. Нині ми спостерігаємо, як до цього, раніше таємничого процесу міфотворчості, долучилися цілком конкретні люди, імена яких стають відомими, а їх творчість знаходить багатьох прихильників. Міфи завжди залишаються яскравою поетичною конструкцією, яка твориться та функціонує за власними правилами. Історія, в тому числі археологія, як наукова дисципліна із властивими їй методами і засобами пізнання, постачає людству факти про його минуле. Одне доповнює інше. Але вибір між: міфом та історією може і має бути свідомим.

Яскраві матеріали трипільської археологічної культури вже наприкінці XIX ст. викликали цілком природне бажання віднайти їм відповідне місце в давній історії Європи і Світу. За минуле століття створено чимало концепцій давньої історії, праісторії, яку реконструювали з використанням не лише археологічних джерел - старожитностей, розкопаних поселень та могильників, а й даних історичного мовознавства.

Паралельно існує досить широке коло праць, автори яких мають відмінні погляди на місце і роль Трипілья в Україні та світі й презентують свої ідеї як «альтернативні» щодо «офіційних» наукових історичних концепцій. Подібні твори поступово проникли в Україні до державної системи освіти різного рівня, а за кількістю назв та обсягом тиражів в останнє десятиріччя переважають праці науковців.

Ситуація, коли белетристика маскується під наукове видання, здається нам не зовсім нормальною, том⁷ що популяризується, як правило, неправдива чи спотворена інформація. Необхідно також розмежувати різні галузі творчості у трипільязнавстві - науку і міф.

Вітчизняні філософи давно вважають, що міфологія у суспільній свідомості посткомуністичної України вже набула небезпечного поширення. Під поняттям «міф» М. Попович пропонує розуміти сказання про історичні події, яке виконує такі три функції:

- 1) розповідає про історичне походження да-ного встановленого порядку;
- 2) допомагає створювати візирець або норму суспільної поведінки та обґрунтовує право й етику;

3) реалізує себе у ритуалах і слугує безпосередньому психологічному єднанню людей у колективних діях.

У сучасному суспільстві (в тому числі в Україні) такі функції свого часу вже було розподілено між різними сферами культури. Роль науки - пізнання історії й пояснення природних процесів. Право і мораль формують норми суспільної поведінки. Мистецтво духовно об'єднує людей. Синтез трьох зазначених функцій можливий тоді, коли їм надається сакральний характер, тобто утворюється міф, релігійне вчення. Міф та віра не можуть (і не повинні) підлягати сумніву, науковій перевірці, адже «має бути щось святе». А «святе» розглядається як джерело й основа пояснень сущого [1].

Функція подібного міфу - вивести сучасність з історичних джерел, прийняти ці джерела [2] як «священні», виявити там норми поведінки, щоб потім через ритуали-свята поєднати минуле із сучасним, відтворюючи минуле через мистецтво та ритуал [3]. Наука розглядається при цьому як постачальник «сировини» - фактів, що, однак, є лише тлом, яке може бути довільно змінено відповідно до глобального замислу: коли щось не вдається виявити, то його просто вигадують, маскуючи новоділ, у міру власного знання, фантазії, часом - нахабства та спритності, під автентичні факти.

Книги авторів міфоісторичного спрямування у всьому світі об'єднує низка спільних рис, зумовлених законами жанру. Вони вдаються до методичних прийомів, що так само стосуються науки, як і магія. Так само як у магії та міфо-

логії, важливу роль відіграє тут емоційність читачів та харизма автора.

Актуальність таких праць визначається насамперед пошуками коріння певної нації. В основі більшості етногенетичних розвідок лежить уявлення про існування «видатних» націй, що стали колискою земної цивілізації. Представникам міфоісторичного напрямку не до вподоби цивілізаційний підхід до історичного процесу, який визнає унікальність і важливість для всесвітньо-історичного процесу кожної цивілізації.

Закони, які обумовлюють націоналістичні за змістом ідеї, інтернаціональні, що пояснюється визначеною вище метою міфотворення та правилами, які є спільними для всіх міфів (та їх творців), незалежно від того, де і в які часи вони живуть - у ХХХ ст. до н.е. у Месопотамії чи на початку ХХІ ст. по Р. Х. в Україні.

Риси міфоісторичних праць такі: автор претендує на створення абсолютно оригінальної концепції історичного процесу у світовому масштабі або в окремому регіоні, що визначається як альтернативна щодо поглядів «офіційних» науковців. Водночас такий автор, як правило, не є фахівцем у досліджуваній галузі. Тому йому невідомо багато фактів, матеріалів, даних, різноманітних джерел, які є основою для створення наукових концепцій, до того ж він не володіє методикою наукового дослідження.

Такий автор керується заздалегідь заданою ідеєю, тому йому не потрібно проводити тривалі пошуки фактів, аналіз джерел, систематизацію даних та їх перевірку. Адже для створення міфу важливий не факт сам по собі, а його символічне значення у міфічній картині. Коли бракує символів, їх вигадують або матеріалізують у вигляді загадкових написів, зображень тощо. Звісно, оригінали їх втрачені (знищені ворогами), а публіці дістаються тільки копії. Результат може бути сумнівним, але ж авторам міфологізованої історії не потрібно доводити свої гіпотези, вони їх проповідують.

Створені за такими рецептами «оригінальні» та «альтернативні» концепції ніколи не витримують наукової апробації фахівців, натомість їх автори збирають прихильників свого вчення відповідно до власної харизми.

Як правило, автор «альтернативної» концепції веде нещадну боротьбу з опонентами та «офіційною наукою» переважно шляхом оголошення «офіційних науковців» «ворогами народу», «запроданцями», агентурою певних держав етнічних груп, політичних сил (список можна продовжити).

Останнім часом, коли ідеї Ю. О. Шилова ви-

голошуються публічно державними мужами різного рівня, можна припустити, що відкриваються певні можливості для перетворення створених ним міфів саме на офіційну ідеологію. Цікаво, як у такому випадку буде названо сучасну «офіційну науку»? Чи вона підлягатиме знищенню (разом з її носіями), як це відбулося у СРСР з «буржуазною історією» та істориками (і археологами теж) в 20-30-ті роки ХХ ст?

Типовим прикладом міфоісторичної конструкції є «Праслов'янська Аратта» (вона ж трипільська культура) Ю. О. Шилова. Концепція Аратти була складена заздалегідь - це ідеальне суспільство, безкласова держава, керована духовною елітою. Світове значення Аратти в тому, що вона заклала підвалини світової ж цивілізації, є її безцінним генофондом.

Уявлення Ю. О. Шилова про реальну трипільську культуру досить поверхові. Він творить її образ з огляду на загальну концепцію, добираючи та вигадуючи факти. Так з'являються «трипільські поліси» на Волині та у Північному Причорномор'ї, «мережа обсерваторій» типу Казаровичів, «найпотужніший у світі флот» Оріянітошо.

Знайшлися і потрібні написи, залишені мудрим жерцями на стінах Кам'яної Могили та керамічних виробів трипільців, дуже слушно «прочитані» А. Г. Кіфішиним шумерською мовою. Дарма, що шумерською - Ю. О. Шилов називає творців Аратти індоєвропейцями, тобто носіями іншої мови. Звичайно, крім Кіфішина та окремих його adeptів тих написів ніхто з фахівців не те що не читає, але й не бачить. Але Ю. О. Шилов пише вже про понад сто глиняних табличок з Європи, які засвідчують існування Аратти, яких насправді не існує взагалі. З праці в працю «мандрують» легенди про втрачені таблички.

Спроби наукової полеміки з араттознавчими студіями показали, що автор «оригінальної концепції» не вважає за потрібне щось доводити чи аргументовано відповідати фахівцям. Свою енергію він спрямував на розкриття різноманітних змов науковців проти нього та його творів. Полеміка була замінена PR-кампанією та проповідями перед прибічниками, де наука відіграла фонову роль.

Логічним кроком стала повна сакралізація араттознавчих студій. Тобто повернення від науки до міфу цілком свідомо декларується людиною, яка наголошує на науковості своїх праць.

У програмних заявах Ю. О. Шилов повідомляє, що на відміну від «adeptів розділеного знання» (тобто науковців) він сам цілком свідомо наближає «епоху нерозділеної істини» [4]. Про що ж ідеться?

Йдеться про злиття науки, в даному випадку археології, з «нерозділеною істиною» - тобто новою релігією, пророком і проповідником якої при цьому виступає шановний професор і академік власною персоною. Але тоді претензії на науковість, рекламовані ним наукові регалії нічого не варті у вимірі Віри, яка, за визначенням, вища за наше нікчемне буття. Так само і наукова полеміка з концепціями, викладеними у сакральних текстах, втрачає надалі будь-який сенс.

У середині 90-х років ХХ ст. Ю. О. Шилов почав розробляти абсолютно оригінальну і відчайдушно сміливу ідею найдавнішої держави світу - «праслов'янської Аратти». Локалізацію згаданої у месопотамських письмових джерелах легендарної Аратти в Україні було презентовано спочатку в доповідях (тези яких було опубліковано [5]), а згодом і у більших за обсягом працях [6]. Остання з них, видана 2003 р., може вважатися найповнішим зведенням поглядів автора з цього питання. Книга складається з восьми розділів та словника [7].

Нижче розглянемо лише археологічний аспект питання, зокрема місця, де згадується трипільська культура, відповідність реконструкцій викладеним фактам, а останніх - результатам досліджень. Походження та переклад так званих писемних джерел, що стосуються цих реконструкцій, проаналізовано раніше [8].

Як вважає Ю. О. Шилов, «трипільська культура - то Аратта, найдавніша держава». На його думку, близько 6200 р. до н.е. держава Аратта розташовувалася у пониззях Дунаю і була пов'язана з археологічними культурами Подунав'я: Кереш, Старчево, Боян, Кукутень. З часом центр держави почав переміщатися ближче до Дніпра; цей рух і розквіт відомі археологам як формування культури Трипілья [9]. Т. С. Пассек було охарактеризовано три етапи розквіту Аратти, які відповідають періодизації трипільської культури. Ю. О. Шилов запропонував для цих етапів такі характеристики та датування: I - між 5400-4600 рр. до н.е., II - між 4600-3500 рр. до н. е., III - між 3500-2750/2250 рр. до н. е. Щодо I етапу відомо більше 200 поселень - від південної Трансильванії до Південного Бугу. Будинки, збудовані з глини і дерева, розписували. Будинки, числом до 20, розташовувалися в ряд, площа поселень досягала 10 га. На II етапі з'являються міста з навколишніми селами та святилищами-обсерваторіями, сполучення яких свідчить про полісний тип державності, при цьому зникають поселення, укріплені ровами та валами. Таке етнодержавне утворення можна, на думку дослідника, вважати федеративним. На III етапі

«поліси Аратти розповсюдилися до морського узбережжя сучасної Одещини та до лісів пониззя Прип'яті, до долин правобережного Дністра та лівобережної Десни» [10]. Спробуємо проаналізувати картину Трипілья-Аратти, створену в результаті «історизації» [11] археологічних даних, отриманих іншими дослідниками з точки зору археологічної науки.

Дату 6200 р. до н. е. вірогідно взято з праці Дж. Меларта, де опубліковано результати розкопок неолітичного поселення Чатал-Гююк, знайденого в Анатолії. Йдеться про дату С14, зроблену для святилища, у якому, на думку А. Г. Кіфшіна, відтворено копію напису з Кам'яної Могили. Відомо, що у той час, коли була опублікована праця Дж. Меларта, використовували некалібровані дати С14, що молодші за календарні, якими археологи користуються нині, на 700-900 років. Таким чином, сучасна дата згаданого комплексу має бути близько 7100—6900 рр. до н. е. Для трипільської ж культури Ю. О. Шилов використав календарні (калібровані) дати. Отже, порушено систему відліку (хронології) історичного процесу. Культури неоліту - Кереш, Старчево, Боян - реально розташовані не у пониззях Дунаю. Культура Кукутень, яка виникла приблизно 4600 рр. до н. е., не може бути попередницею трипільської культури, яка виникла на 800 років раніше.

Зауважимо, що серед матеріалів, запропонованих Ю. О. Шиловим, майже повністю відсутні посилання на джерела, з яких отримано інформацію. Ця особливість процесу «історизації» стає зрозумілою, якщо проаналізувати його зміст.

Для раннього етапу немає даних не тільки про розпис стін будівель фарбами, а навіть і про стіни взагалі. Якщо йдеться про розпис стін будівель відповідно до орнаменталістики на керамічних моделях жител, то поява цих виробів припадає на кінець II - початок III періодів. Уже на ранньому етапі житла на поселеннях розміщували по колу: найдавніше з відомих в Україні поселень - Бернашівка - має саме таке планування. Кількість жител могла бути більше 20, про що свідчать результати археолого-магнітометричних досліджень поселень цього періоду.

Не відповідає археологічним реаліям твердження про появу на II етапі міст з навколишніми селами й обсерваторіями. Дослідник не наводить жодного конкретного прикладу - назв групи подібних поселень, місцезнаходження на трипільській території святилищ-обсерваторій, які б датувалися між 4600-3500 рр. до н. е. І зрозуміло чому, адже таку систему розселення не було відкрито під час археологічних досліджень.

У цей час існувало більшість з відомих археологам укріплених ровами та валами трипільських поселень - понад 40. Отже, вони не зникли, а навпаки, були найпоширенішими за весь період існування Трипілля-Кукутень.

Висновок про існування у трипільській культурі святилищ-обсерваторій не може вважатися доведеним єдиним посиленням на частково розкопане В. О. Круцом поселення біля с. Казаровичі. По-перше, належність споруд з кільцевими ровами до класу святилищ-обсерваторій потребує археоастрономічних досліджень, які не проводилися. По-друге, система ровів у Казаровичах має аналогії серед укріплених поселень культури лійчастого посуду, поширених у цей час на території Європи. Враховуючи зв'язки трипільського населення з носіями цієї культури, можна припустити поширення оборонних споруд цього типу на згаданій території.

Твердження про поширення на III етапі (3500-2750 рр. до н. е.) «трипільських полісів» на окресленій Ю. О. Шиловим території не відповідає дійсності. З кількох десятків поселень-гігантів цього часу жодного нема ні на території сучасної Одещини, ні на Прип'яті, ні на лівобережній Десні. Для цього висновку достатньо ознайомитися з новітнім реєстром близько 2000 пам'яток трипільської культури та численними публікаціями, присвяченими цьому типу поселень трипільської культури [12]. Кожен, хто ознайомиться з цими працями, зможе пересвідчитися, що не відповідає дійсності твердження Ю. О. Шилова щодо наявності у Тальнівському р-ні «більше 20 найбільших міст» [13].

Отже, відтворена Ю. О. Шиловим картина Аратти-Трипілля, не відповідає археологічним реаліям, з якими, очевидно, дослідник ознайомлений досить поверхово. Щодо соціологічних реконструкцій, то вони є суто декларативними. Застосування до трипільських поселень-протоміст поняття «поліс» не відповідає значенню цього терміна. Так само недоведеним є твердження про федеративний характер Аратти на II етапі її існування. При цьому зауважимо, що соціологічні характеристики Аратти відсутні, є лише твердження про наявність державності.

У наступному розділі Ю. О. Шилов шукає взаємозв'язки між Араттою-Трипіллям та Шумером. Усі вони ґрунтуються на прочитаннях А. Г. Кіфішиним «записів у архіві Кам'яної Могили», а не даних археології. Дослідник вважає, що становлення у 2316-2261 рр. до н. е. у Месопотамії імперії Аккада підштовхнуло правителів придніпровської Аратти до розпуску міст і повернення до додержавного общинного ладу.

У похід проти військ Саргона, які попрямували у Закавказзя у XXIII ст. до н. е., вирушили носії ямної та старосільської культур. З цим періодом збігся припинення періодичного самоспалення й поновлення полісів Аратти [14].

Зауважимо, що найпізніше з відомих трипільських поселень-гігантів біля с. Вільховець було спалене приблизно у XXVIII ст. до н. е., тобто за 500 років до утворення імперії Саргона Великого. Отже, у XXIII ст. до н. е. правителям придніпровської Аратти вже не було чого розпускати і спалювати.

Ю. О. Шилов наголошує, що наприкінці III тис. до н. е. Трипілля, представлене пам'ятками усатівського та інших варіантів, «перетікало в інші археологічні культури (насамперед середньодніпровську та інгульську)». На думку автора, усатівський варіант, датований 3250-2250 рр. до н. е., - це Оріяна, яка мала найпотужніший у тодішньому світі флот, зображення кораблів якого є на плитах Кам'яної Могили. Існування усатівського флоту, на думку Ю. О. Шиловой, зумовлене металургією усатівського населення, заснованою на малоазійських формах та сировині [15].

Проаналізуємо дані щодо Усатова - Оріяни. Датування 3250-2250 рр. до н. е. усатівського варіанту (культури) не має жодного підтвердження - так само, як і датування цим періодом зображень кораблів на плитах Кам'яної Могили. Тим більше, немає даних про належність будь-яких зображень Кам'яної Могили до усатівської культури, пам'ятки якої розташовано на відстані 300 км від гrotів та плит. Металургія Усатова не була заснована на малоазійській сировині. Зауважимо, що найдавніші датовані зображення великих кораблів відомі на території Малої Азії, але вони були створені вже після зникнення усатівської культури. Отже, «найпотужніший у світі флот» усатівської Оріяни є нічим не підтвердженою фантазією.

Ю. В. Шилов наполягає на процесі трансформації пізнього Трипілля у культури бронзового віку, зокрема інгульську катакомбну та середньодніпровську. Проте висунута І. І. Артеменком у 70-ті роки XX ст. теза про участь софійського типу трипільської культури у формуванні середньодніпровської культури не була підтверджена археологічними матеріалами. Встановлено, що інгульська катакомбна культура виникла пізніше, ніж зникли трипільські пам'ятки. Можна стверджувати, що формальна подібність окремих елементів орнаменталістики та орнаментальних композицій кераміки не може бути достатньою підставою для встановлення спорідненості археологіч-

них культур. Таким чином, немає жодних підстав говорити про безпосереднє «перетікання» Трипільля у згадані вище археологічні культури.

На існування контактів між Трипільлям та Середземномор'ям й Анатолією, за Ю. О. Шиловим, вказують особливості усатівської пластики та великих кинджалів. На його думку, в усатівській культурі перероблено канон трипільських (араттських) жіночих статуєток на чоловічі, фалосоподібні, які начебто поклали початок так званим кікладським ідолам на островах Егейського моря, де поширилися разом з керамікою та кинджалами усатівського типу [16].

Насправді усатівська антропоморфна пластика представлена специфічними типами жіночих зображень, що відтворюють образ нахиленої вперед постаті, що сидить. Ані чоловічі, ані фалосоподібні статуєтки серед знахідок усатівської скульптури невідомі. Морфологічні особливості усатівських фігурок не мають нічого спільного з кікладськими ідолами. До того ж останні виникли до появи усатівської культури. Кераміку усатівського типу на островах Егейського моря не знайдено. Щодо кинджалів усатівського типу, то вони зроблені за анатолійськими прототипами, мають аналоги у Середземномор'ї, але, з огляду на хронологію, жодним чином не можуть розглядатися як вихідна форма для цього типу предметів.

Наведений аналіз даних, на яких базується концепція Ю. О. Шилова, доводить хибність методу «історизації» археологічних джерел, запропонованого автором, що спирається на перекручені або вигадані матеріали і не має нічого спільного з реальними історичними фактами та подіями.

Постає питання, а чи потребують наукової аргументації основні положення аратто-трипільської концепції Ю. О. Шилова? Тексти останнього, за слушним висновком Л. Л. Залізняка, мають скоріше не науковий, а сакрально-релігійний характер. Побудована за засадами та зразками міфів концепція світової історії є квазінауковим сурогатом, заводить громадськість і науку України на манівці, нарешті, робить країну посміховиськом в очах цивілізованого світу [17]. Публічні виступи Ю. О. Шилова перед аудиторією вже давно нагадують проповіді - як за змістом, так і за характером викладу. Отже, наукові дискусії у такому разі виглядають недоречними. Натомість вважаємо за необхідне аналізувати працю Ю. О. Шилова не як наукову концепцію, а як феномен сучасного міфотворення.

Наступним кроком у просуванні ідей Ю. О. Шилова стало їх використання при написанні різно-

манітних навчальних посібників. Серед найпоширеніших - праці О. А. Білоуська (до речі, заслуженого вчителя України). Одна з них за своїм задумом є надзвичайно актуальною, адже у ній давня історія України розглядається як частина світового історичного процесу [18]. Чисельні карти та хронологічні таблиці дають змогу побачити, що відбувалося у світі у той чи інший період давньої або середньовічної історії. Ілюстрації презентують не лише старожитності України, а й давні цивілізації всього світу. Видання рекомендоване Міністерством освіти і науки України як посібник для вчителя.

Джерелом міфологічної інформації, викладеної у книзі, стали твори, наведені у бібліографії [19]. Це праці таких представників міфоісторичного напрямку, як Ю. М. Канигін, М. Суслопаров, Ю. О. Шілов. До списку включено збірку не менш фантастичних творів - «Космос Древньої України». Там же знаходимо працю Вчителя Л. Силенка, яка за жанром є твором сакрального, а не науково-історичного спрямування.

Справжня «альтернативна історія» пов'язана із вченням Ю. О. Шилова про держави Аратта й Аріан. Карта 39 представляє їх взаємне розташування в період 4000/3600-2250/2200 рр. до н. е. Поруч на с. 98 можна знайти відомості, що «трипільське суспільство керувалося інтелектуальною елітою - жерцями-брахманами, чия влада базувалася на інституті Спасительства... Трипілья-Аратта характеризується як первіснокомуністична держава, на відміну від рабовласницького Шумеру». На карті 40 (3600/3500-2850/2750 рр. до н. е.) показано державу Аратту (на території України) і Шумер (в Месопотамії). Велика стріла від Аратти до Дворіччя, вірогідно, має позначати шлях пересування носіїв трипільської культури до Шумеру.

Пояснення та коментарі до цієї карти знаходимо далі, на с. 100-101. Вони починаються з одкровення, що «носіями цивілізації на величезних просторах Євразії стали індоєвропейці, люди білої раси, яка сформувалася на зламі IV—III тис. до н. е. і випередила у своєму розвитку всі інші. Серед місць, де вперше зародилися білі люди, вчені все впевненіше називають Україну». Твердження про зародження «білої раси» в енеоліті є науковим відкриттям, оскільки досі вчені вважали, що це сталося набагато раніше, ще в палеоліті. Шкода, що таке «відкриття» не підтвержене жодними посиланнями, хоча далі автор зазначає, що «про це написано вже тисячі наукових праць». Цікаво, де і ким? Хоча один з авторів широковідомий - це А. Розенберг і його праця «Міф ХХ сторіччя». Але він вважав бать-

ківщиною білої раси інші краї, розташовані на Півночі. Щоправда, у цивілізованому суспільстві нині на такі твори посилалися якось не прийнято.

Основним джерелом натхнення для О. А. Білоусько в цьому випадку стали твори «археолога і письменника Ю. О. Шилова», які, на її думку, «вирізняються новизною і важливістю» [20]. Наступні кілька сторінок є конспектом цих творів, які містять ті самі фактичні помилки та фантастичні твердження, що їх ми вже проаналізували: від плутанини з хронологією і географією до трипільської держави Аратти. У коментарі до карти 40, вміщеному на с. 102, читаємо: «Деякі вчені схилиються до думки, що він (народ-мігрант, який створив цивілізацію Шумеру), можливо, мав якийсь зв'язок з українською Араттою».

Описані вище спроби запровадження в наукову історію Давнього Світу творів, що «вирізняються новизною і важливістю», спрямовані на формування ірраціональних, «україноцентричних» уявлень про навколишній світ, які справляють враження релігійної доктрини, а не реальної історії. Цікаво, що поза межами сторінок, присвячених археології та давній історії України, аратто-арійські студії не вписані в світовий цивілізаційний контекст. Зрозуміло, що автор посібника не може зробити це самостійно і в повному обсязі за авторів міфу, тим більше, не може узгодити всі існуючі між їхніми версіями розбіжності.

Другим кроком просування «альтернативної історії» до школи став підручник для 6-го класу, в якому викладено давню історію Полтавщини. Ця праця має двох авторів - О. Б. Супруненко і вже згадана О. А. Білоусько. Перший, кандидат історичних наук, відомий як дослідник старожитностей цього краю та історик археологічних досліджень.

Слід зауважити, що фантазійні Аратто-Оріяніські студії викладено у цьому підручнику в повному обсязі. Викликає подив, що такий поважний дослідник, як О. Б. Супруненко, не лише поставив своє прізвище над усім цим, а й залучив, судячи із вихідних даних, до рецензування підручника одразу чотирьох (!) провідних фахівців-археологів - кандидата історичних наук К. П. Бунятян (презентує Інститут археології НАНУ) та трьох докторів історичних наук - І. Ф. Ковалову, Д. Я. Телегіна й Р. В. Терпиловського. Таким складом рецензентів могло б пишатися будь-яке академічне видання. Але, знаючи усі обставини, постає запитання, невже ці фахівці вже погоджуються з версією про Аратту-Трипілля, чи маємо черговий випадок несанкціонованого ви-

користання гучних прізвищ без відома рецензентів? (Принаймні, зі слів К. П. Бунятян, вона опинилася серед рецензентів підручника без її відома. - *Ред. Л. З.*) Навряд чи згадані науковці раптово стали поділяти погляди Ю. О. Шилова та інших подібних авторів на стародавню історію України. Тепер залишається лише щиро поспівчувати як їм, так і О. Б. Супруненку.

Про трипільську культуру пам'ятають і пишуть не лише в Україні, а й у Росії. Свого часу в Москві було створено наукову школу дослідників Трипілля, яка багато зробила для вивчення та популяризації відомостей про трипільську культуру. Отже, творці альтернативної праісторії з Росії мають достатньо інформації і охоче нею користуються. Крім того, вони плідно використовують твори Ю. О. Шилова. Звичайно, в їх працях Трипілля посідає значно скромніше місце, адже є певні місцеві пріоритети [21].

У центрі праісторичних концепцій російських авторів О. І. Асова та М. Ю. Коновалова перебуває Гіперборея - північна прабатьківщина слов'ян, з якої вони вирушили на південь десятки тисяч років тому. Вони оселилися й жили «в землі Руській 20 000 років», а 10 000 років тому почали будувати міста. Під «землею Руською» вони розуміють центральну та східну частини Європи. У цьому ареалі згадуються дві археологічні культури: трипільська та Вінча. Остання потрапила в коло зору російських авторів завдяки їх колезі з Югославії - доктору Радівою Пешичу, який саме Вінчу вважає найдавнішою, найпершою - словом, все, як у випадку наших українських міфотворців із Трипіллям.

Далі йдуть посилання на Ю. О. Шилова (який названий старшим науковим співробітником Інституту археології НАН України, у якому вже давно не працює). Зазначено, що сучасні українські археологи (тут Ю. О. Шилов представляє їх усіх) називають землі трипільців «Араттою, священною землею». Російські автори відзначають глибину досліджень «українського археолога» та «велесознавця» Ю. О. Шилова.

На думку О. І. Асова та М. Ю. Коновалова, походження трипільської культури пов'язано із «... загиблю легендарною культурою атлантів, яка поширювала свій вплив не лише на Середземномор'я, а й на Причорномор'я». Далі можна прочитати, що саме на святій півночі була прабатьківщина шумерів - Аратта.

Трипільська культура в цьому випадку лише маленька частка історичного полотна, створеного дослідниками «проблем атлантології та арієзнавства», в якому трипільській Аратті, звісно, не могло бути відведене чільне місце, яке нале-

жить арктичній прабатьківщині - Гіперборей. Але О. І. Асов та М. Ю. Коновалов все ж знайшли для неї відповідне місце, хоча й не погодили його з велесознавцем Ю. О. Шиловим, для якого саме Аратта є центром світової цивілізації.

Таке явище цілком закономірне, адже є версії світової історії, в яких не знайшлося місця ні для праслов'янської Аратти, ні для Гіперборей. Однак, оскільки кінцевою метою подібних праць насправді є міфотворчість, то історичні реалії слугують лише приводом, живильною субстанцією для творчості.

Проаналізовані вище твори мають всі ознаки міфотворчості. Сконструйована Ю. О. Шиловим Аратта - «священна», це ідеальне суспільство, безкласова держава, якою управляють мудрі духовні лідери, здатні принести себе в жертву («інститут Спасительства») заради існування суспільства; в Аратті - витоки всієї слов'янської (української) історії та культури, а головне - не затьмареної згубними сторонніми впливами духовності. Держава Аратта була саморозпущена її лідерами, які прагнули уникнути сповзання суспільства до ганебного рабовласництва. Ось вам і приклади, гідні наслідування. Те, що суспільство і Україна нині переживають кризу, - прикрий наслідок недотримання магістрального шляху, накресленого творцями священної Аратти. Повернення до моральних, етичних традицій сонцесейної Аратти - запорака спасіння нинішньої України.

Аналогічне значення має Гіперборея для сусідньої Росії. Обидва міфи, однак, уявляються їх творцями як такі, що мають планетарне значення, що надає як Аратті, так і Гіперборей більшої ваги в очах читачів та послідовників, звісно, у межах країн, де ці міфи створено. Нині (і, напевно, в майбутньому) ці міфи через локальний характер та надто конкретне етнічне забарвлення майже непридатні для «зовнішнього» використання, на відміну від інтернаціональних міфів про Атлантиду або Му. Хіба що знайдуться автори, які спробують достатньо переконливо для іноземного читача інтегрувати локальні міфи в інтернаціональні (таку спробу вже бачимо на прикладі Гіперборей).

Чудові легенди та яскраві міфи завжди приваблювали читачів. Кожен народ має своїх легендарних предків - героїв, оспівує їхні подвиги та шукає натхнення у славному минулому. Такими легендарними предками є і народ, назви якого ми не знаємо і який залишив нам у спадщину здобутки хліборобської цивілізації, відомої в археології як трипільська культура. Трипільля - це багатогранний феномен, виміри якого без-

кінечні. Це джерело натхнення для тих, хто цікавиться давньою історією, краєзнавців, митців, народних майстрів, і, нарешті, творців сучасного фольклору. Черпати з цього джерела стало можливим завдяки праці кількох поколінь вчених, які понад сто років досліджують всі можливі аспекти трипільської культури і відкривають шоразу нові обрії для всіх, хто захопився давниною.

Далеке минуле, в тому числі трипільська культура, - це також джерело для міфології. Таке явище цілком закономірне. Тисячоліттями міфи творилися у народній свідомості. Нині ми спостерігаємо, як до цього, раніше таємничого процесу міфотворчості, долучилися люди, імена яких стають відомими, а їх творчість знаходить багатьох прихильників. Міфи завжди залишаються яскравою поетичною конструкцією, яка твориться та функціонує за власними правилами. Історія, в тому числі археологія, як наукова дисципліна із властивими їй методами і засобами пізнання постачає людству факти про його минуле.

Об'єктивно існують на теренах трьох сучасних європейських держав сліди давньої цивілізації, археологічної культури - культурної спільності Кукутень-Трипільля. Історикам відома Країна Аратта, описана у шумерських міфопоетичних творах, які дійшли до нас у записах із глибин III—II тис. до н. е. Про локалізацію цієї країни існує безліч версій [22]. Існує міф (створений Ю. О. Шиловим) про сонцесейну Аратту-Трипільля. Все це принципово різні речі. Історія та міфи співіснують тисячоліттями. Одне доповнює інше. Однак вибір між міфом та історією, розуміння різниці між ними можуть і повинні, на нашу думку, бути цілком свідомими.

На жаль, поширення історичних міфів не є цілком безпечним процесом. Він має і в перспективі може мати чимало негативних наслідків - від виховання на вигаданій історії підростаючого покоління і введення в оману вчителів до створення іміджу України як держави, де археологія та історія як наука вже перестали існувати. Активна популяризація творчості Ю. О. Шилова, а особливо його лекційні тури поза межами України, вже завдали відчутної шкоди престижу вітчизняної науки. Річ у тому, що його творчість сприймається як відображення загального рівня української науки, особливо тими закордонними науковцями, що звикли до існування в СРСР лише «офіційної» науки, а надто для тих, для кого його одкоровення стали першим знайомством з археологією нашого краю. Тепер доводиться пояснювати (якщо взагалі до пояснень доходить), що в Україні існує не лише «альтернатив-

на» наука. Повномасштабне запровадження історичних міфів у політичні процеси взагалі може

мати катастрофічні наслідки, в тому числі для майбутнього України як держави.

1. Попович М. Міфологія в суспільній свідомості посткомуністичної України // Дух і Літера.- К.: Сфера, 1998.- С 57-68.
2. Не випадково, мабуть, одна з книг Ю. О. Шилова так і називається: «Джерела витоків української етнокультури XIX тис. до н. е. - II тис. до н. е.».
3. Попович М. Міфологія в суспільній свідомості...-С. 57.
4. Чердынцева А. Юрий Шилов: «Археология отыщет бога» // Вечерние Вести.- № 008(1306)6.- 19 января 2005 г.-С. 10.
5. Шилов Ю. Доскитські цивілізації Подніпров'я // Космос древньої України.- К., 1992.- С. 109-110; Шилов Ю. Індоевропейсько-семітсько-картвельські зв'язки Наддніпрянщини // Український Світ.- 1994.- № 3-4.- С. 14-17; Шилов Ю. Аратта і Аріан. Пракорені Русі // Переяславська земля та її місце в розвитку Української нації, державності і культури: Тези Всеукраїнської наук, конф.- Переяслав-Хмельницький, 1992.- С 46-47.
6. Шилов Ю. О. Джерела витоків української етнокультури XIX тис. до н. е. - II тис. н. е.- К.: Аратта, 2002.
7. Шилов Ю. В. Праслов'янська Аратта.- К.:Аратта, 2003.- 93 с
8. Докладніше з приводу «текстів», «прочитаних» А. Г. Кіфшиним на артефактах європейських неолітичних культур див.: Відейко М. Ю. В пошуках держави Аратти // Археологія.- 1995.- № 2.- С 104-109.
9. Шилов Ю. В. Праслов'янська Аратта...-С. 17, 21.
10. Там само.-С 21-23.
11. Термін, вживаний Ю. В. Шиловим у його працях.
12. Енциклопедія трипільської цивілізації.- К.: Укрполіграфмедіа, 2004.-С 563-700; Відейко М. Ю. Трипільські протоміста. Історія досліджень.-К.: Академперіодика, 2001; Круц В. О., Чабанюк В. В., Чорновї Д. К. Ранок землеробського світу. Пам'ятки трипільської культури на Тальнівщині.- К., 2000.- 48 с.
13. Шилов Ю. В. Праслов'янська Аратта...-С. 23.
14. Там само,- С 27-28.
15. Там само,-С. 39.
16. Там само,- С. 41.
17. Залізник Л. Л. Новітні міфи в індоевропейській Східній Європі // Археологія.- 2002.- С.93.
18. Білоусько О. А. Україна давня: євразійський цивілізаційний контекст.- К.: Генеза, 2002.- 272 с, карти, табл., іл.
19. Там само.- С 234-238.
20. Там само.- С 100.
21. Асов А. И., Коновалов М. Ю., Ильин П. В. Древние арийцы. Славяне. Русь,- М.: Вече, 2002.- С. 12-17.
22. Відейко М. Ю. Археологія в Інтернеті.- К.: Академперіодика, 2000,- С. 118-121; Ролл Д. Генезис цивілізації. Откуда мы произошли,- М., 2002.- С. 89-136.

M. Videyko

TRYPILLYA CULTURE AND THE MYTH ABOUT ARATTA

For many millennia the myths have been created in the people's minds. Nowadays we can observe individual authors joining this previously mysterious process, their names becoming well-known, and their ideas gaining support of the thousands. The myths, however, always remain vivid and poetic structures living by their own laws. History and archaeology are branches of science possessing specific methods of cognition, supplying facts about the past, and proposing their interpretation. In each case the choice between the history and the myth can and should be conscious. The same pertains to awareness of the consequences and responsibility for this choice.